

HERTA MAURER-LAUSEGGER

SLOVENSKO ZILJSKO NAREČJE V MONOGRAFIJI
GERHARDA NEWEKLOWSKEGA

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.2.09](https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.09)

Gerhard Neweklowsky, *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas*, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj: Drava, 2013, 179 str.

Monografija o ziljskem narečju na Ziljski Bistrici/Feistritz an der Gail in v Straji vasi/Hohenthurn je izšla leta 2013 pri založbi Drava v Celovcu. Knjiga se je porodila na celovski univerzi v okviru seminarja prof. Gerharda Neweklowskega o slovenski dialektologiji. S sodelovanjem študentov je bila v poletnem semestru 2010 izvedena terenska dialektološka raziskava z dvojezičnimi informatorji v naslednjih krajih bistriške podskupine ziljskega narečja: Bistrica/Feistritz (Drejc/Andrej Pipp, Mojca/Maria Wiegele), Zahomec/Achomitz (Milka Kriegl), Gorjane/Göriach (Maria Bartholoth ter Traudi in Stanko Zwitter), Drašče/Draschitz (Sophie in Josi Schnabl) in Pöckau (Maria Elisabeth Branz). Vsi informatorji in informatorke pripadajo isti generaciji v starosti več kot šestdeset let, kar zagotavlja homogenost. »Mlajšega rodu, ki bi znal govoriti stari kmečki govor, ni. Zato se tudi ne moremo ukvarjati z generacijskimi razlikami,« beremo v uvodu knjige (vsi prevodi iz nemščine H. M.-L.). Dialektološko gradivo, zbrano v navedenih spodnjeziljskih krajih, je služilo avtorju kot osnova za izdelavo strokovne monografije, ki jo sestavlja naslednja vsebina:

V uvodnem delu najdemo informacije in osnovne podatke o nastanku dela, o informatorjih in sodelavcih, o slovenskih narečjih na Koroškem, o opredelitvah ziljskega narečja (s karto ziljskega narečja, SLA), o problemih na terenu, s katerimi se soočajo raziskovalci današnjega časa. Koroška slovenska narečja so v zadnjih desetletjih zajele spremembe, ki se odražajo v jeziku govorcev, saj ti ne sledijo več dosledno načelom izhodiščne podobe krajevnega govora. O tem piše avtor: »Predstavljamo si lahko, da ni vedno enostavno, iz ustnega gradiva izpeljati pravil sinhronega in diahronega razvoja narečja in jih primerjati z drugimi slovenskimi narečji na Koroškem« (str. 18). Nadalje navaja, da že Isačenko (1933) ugotavlja izgubljanje tonemskega naglasa v podjunskem narečju, da Zdovc (1972) še opisuje politonični naglas podjunščine in da šele Krivograd (1996) za enega od podjunskih govorov potrjuje izgubo intonacijskih nasprotij. Slednjo ugotavljata tudi Lundberg in Priestly (2009), in sicer v odvisnosti od starosti govorcev in položaja naglašanih zlogov. Po Neweklowskem ti primeri jasno potrjujejo, da se

sistemi narečij z leti spreminjajo in da lahko različni pojavi obstajajo drug ob drugem. Ustrezne bibliografske podatke najdemo v knjigi. V govoru ziljskih informatorjev in informatork, ki so bili posneti za pričujočo monografijo, je tonemski naglas ohranjen. Ustrezni akustično-fonetični grafični prikazi (str. 45–47) se dobro pokrivajo z obsežno analizo, ki jo je Neweklowsky opravil za Št. Pavel/St. Paul (prim. tamkajšnji prikaz realizacije dvozložne intonacijske opozicije, fig. 48–53; Neweklowsky 1973: 200).

Naj na tem mestu dodamo še nekaj primerov iz koroških slovenskih govorov: Herta Lausegger (1980) na primeru tonskega posnetka rožanskega govora v Podnu/Bodental ugotavlja, da govorec (roj. leta 1926) ne izgovarja dosledno niti kvantitet niti intonacij, ki so sicer značilnost tega govora. Tudi variacije vokalizma in konzonantizma v govoru pripadnikov različnih rodov postajajo vse bolj izrazite, kot kaže naslednji primer iz plajberškega govora: *amarəqà:narjə* (informatorka roj. 1914), *amarəkà:narjə* (informatorka roj. 1928), *amerikà:ncə* (informatorka roj. 1975) 'Američani'. Primere variacije govora v oblikoslovju rožanskega narečja najdemo v delu *Govor vasi Sveče v Rožu s težiščem na morfologiji* (Feinig 1985). Tudi za govor pri Mariji na Zilji/Maria Gail iz prehodne skupine govorov med rožanskim in ziljskim narečjem Herta Lausegger (1989) navaja, da se intonacijska nasprotja v redkih primerih pojavljajo tudi v nezadnjih zlogih, kjer se bodisi nevtralizirajo bodisi pojavljajo tako z rastočo kot tudi s padajočo intonacijo.

O takih in podobnih pojavih v starejši klasični slovenski dialektologiji ne najdemo podatkov. Jezikovno spreminjanje v narečjih in govorih je splošen pojav, ki v stroki vzbuja pozornost šele v zadnjih desetletjih. Tudi avstrijski germanist in jezikoslovec Hannes Scheutz (1999) ugotavlja, da v tradicionalni starejši dialektologiji o jezikovnih variacijah kot empirično ugotovljenem dejstvu bodisi ne najdemo nikakršnih podatkov ali pa so navedene samo njihove povezave s prostorsko dimenzijo. Po Lüdtkjeju (1999) se jezikovne spremembe dogajajo »v vrsti različnih jezikovnih sistemov, kot npr. različnih narečjih nekega jezika pa vse tja do zamenjave in umiranja jezika, ki ga npr. po obdobju dvojezičnosti izpodrine splošni jezik«. Löffler (2003), strokovnjak za germanistično sociolingvistiko in raziskovalec različic nemškega jezika, piše, da se jezikovno spreminjanje in jezikovna preobrazba »dogajata v prostoru, času ali pa med skupinami govorcev« in da morata biti tako dialektologija kot primerjalna znanost odprti na vse strani (za več podatkov prim. Maurer-Lausegger 2005).

Vrnimo se k monografiji. Statistični podatki koroških ljudskih štetij kažejo, da število prebivalcev v občinah Bistrica na Zilji in Straja vas upada. Avtor kratko oriše sociolingvistični položaj in navede osnovne podatke o zgodovini dvojezičnega šolstva na Koroškem. Statistična preglednica od šolskega leta 1959/60 do 2010/11 omogoča vpogled v zgodovino dvojezičnega šolstva na ljudski (osnovni) šoli na Bistrici (od 1992/93 v šolskem združenju ljudske šole Straja vas) oz. v Straji vasi. Po letnikih so navedeni: število vseh učencev, število k dvojezičnemu pouku prijavljenih in njihov delež v odstotkih. Število k dvojezičnemu pouku

prijavljenih se je v primerjavi s starejšim obdobjem od začetka tisočletja močno povešalo (npr. šolsko leto 1959/60: 16,48 %; šolsko leto 1963/64: 7,61 %; šolsko leto 2001/02: 50 %; šolsko leto 2007/08: 81,97 %; šolsko leto 2010/11: 55,76 %). Jezikovna sposobnost otrok v slovenščini močno upada. Ob vstopu v šolo v šolskem letu 2010/11 je po oceni učiteljev imelo dobro znanje slovenščine 14,46 % učencev in učenk, slabo znanje 16,57 %, brez znanja slovenščine pa jih je bilo 68,95 %. Neweklowsky navaja razloge za upadanje slovenskega jezika, dotakne pa se tudi slovenščine v cerkvi.

V uvodnem delu knjige najdemo še podatke o doslejšnjih raziskavah ziljščine in bistriškega govora. Nato sledi podroben opis sistema bistriškega govora (str. 39–84), ki vsebuje sinhroni opis glasoslovja z jezikovnozgodovinskimi razlagami, morfonologijo, oblikoslovje, pripombe k skladnji ter obravnavo in razlago izvora izbranih besed iz besedišča. Razprava primerjalno vključuje podatke iz obstoječe literature o ziljskem narečju. Sledi zapis besedil v ziljskem narečju, ki so bila posneta v sodelovanju s študenti slavistike celovške univerze. Informatorji pripovedujejo iz življenja, o spravljanju koruze in o oranju s konji. Transkripciji besedil v ziljskem narečju sledijo ustrezna besedila v standardni slovenščini s prevodi oz. s krajšimi povzetki v nemščini, vzorec slovenske in nemške narečne pesnitve avtorice Marije Bartoloth ter transkripcija narečne proze na že objavljenem CD-ju z naslovom *Princesnja na grahā* in njen prevod v standardno nemščino.

V sklepnem delu avtor obravnava mejo med ziljskim in rožanskim narečjem ter izbrane značilnosti obeh narečij in razlike med njima. Sledi sistematična obravnava razlik med bistriškim in brškim govorom, ki se pojavljajo večinoma v vokalizmu. Nasploh je za ziljsko narečje značilno večje število besed romanskega porekla. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je v bistriškem govoru mnogo besed prevzetih iz srednje visoke nemščine (po Eggers 1965 v obdobju do ok. 1350), kar izpričuje njihova glasovna podoba. Ob koncu se avtor posveti še razlikam med ziljščino in ostalimi slovenskimi narečji na Koroškem.

V primerjalni seznam besed (besednjak) v drugem delu monografije (str. 110–174) je avtor poleg lastnega dialektološkega gradiva vključil besedišče iz monografije *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal* Tijmena Pronka (2009), iz doktorske disertacije Viktorja Paulsena (1935) *Lautlehre des slowenischen Gailtalerdialektes in Kärnten* pa samo izrazje, ki je bilo opredeljeno kot »splošno ziljsko« ali »bistriška narečna skupina«. Pri tem mu je bil v veliko pomoč rokopisni besedni register Paulsenove disertacije, ki sta ga na njegovo pobudo leta 1987 sestavila študenta celovške slavistike Miha Pasterk in Franc Sadjak. Avtor je po potrebi vključeval tudi primerjalne podatke iz drugih virov (npr. SLA 1, Gutsman, Bezljaj, Pleteršnik, Hildegard Striedter-Temps, Thesaurus, CD, koroška nemščina idr.). Na koncu sledijo bibliografija in podatki o avtorju.

Monografija Gerharda Neweklowskega dokumentira dragoceno koroško jezikovno in kulturno dediščino, ki je med Ziljani preživela stoletja, v zadnjih desetletjih pa se njen čas žal čedalje hitreje izteka. Po izdaji monografije je

Gerhard Neweklowsky objavil tri strokovne razprave o ziljskem narečju, ki so posvečene nemškimi izposojenkam (2014), glavnim značilnostim bistriškega govora (2016) in vprašanju ogroženosti ziljskega narečja (2018). S svojimi deli o ziljskem narečju je prizadevni jezikoslovec nedvomno močno obogatil slovensko in slovansko dialektologijo, pa tudi historično slovnico, akcentologijo in leksikologijo.

LITERATURA

- Eggers 1965** = Hans Eggers, *Deutsche Sprachgeschichte II: das Mittelhochdeutsche*, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1965.
- Feinig 1985** = Tatjana Feinig, *Govor vasi Sveče v Rožu s težiščem na morfologiji*, povzetek v nemščini, diplomska naloga, Univerza v Celovcu, 1985.
- Isačenko 1933** = Aleksander V. Isačenko, *Die Dialekte des Jauntales in Kärnten: mit einer Grundkarte und zehn Pausen*, doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, 1933.
- Krivograd 1996** = Silva Krivograd, *Oblikoslovje v slovenskem šmihelskem govoru na Koroškem*, diplomska naloga, Univerza v Celovcu, 1996.
- Lausegger 1980** = Herta Lausegger, *Die Terminologie der Bauernmühle in den slowenischen Dialekten in Kärnten: eine volkskundlich-lexikalische Bestandsaufnahme*, doktorska disertacija, Univerza v Gradcu, 1980.
- Lausegger 1989** = Herta Lausegger, Značilnosti slovenskega govora pri Mariji na Zilji, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: SAZU, 1989, 137–148.
- Löffler 2003** = Heinrich Löffler, *Dialektologie: eine Einführung*, Tübingen: Narr, 2003.
- Lüdtke 1999** = Helmut Lüdtke, Sprache zwischen 'Chaos' und spontaner Ordnung, v: *Dialektgenerationen, Dialektfunktionen, Sprachwandel*, ur. Thomas Stehl, Tübingen: Narr, 1999 (Tübinger Beiträge zur Linguistik 411), 1–17.
- Lundberg – Priestly 2009** = Grant H. Lundberg – Tom Priestly, Pitch Opposition in Sele: Slovene Tone Loss in Austrian Carinthia, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 7 (2009), 3–21.
- Maurer-Lausegger 2005** = Herta Maurer-Lausegger, Jezikovno spreminjanje – teoretska razmišljanja in raziskovalna praksa, v: *Knjižno narečno besedoslovje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 32), 106–123.
- Neweklowsky 1973** = Gerhard Neweklowsky, *Slowenische Akzentstudien: akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1973 (Schriften der Balkan-Kommission, Linguistische Abteilung 21).
- Neweklowsky 2014** = Gerhard Neweklowsky, Deutsche Lehnwörter im slowenischen Dialekt von Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji = Nemške izposojenke v slovenskem narečju Bistrice na Zilji, v: *Beiträge zur interdisziplinären Slowenistik = Prispevki k meddisciplinarni slovenistiki: Festschrift für Ludwig Karničar zum 65. Geburtstag*, ur. Andreas Leben – Martina Orožen – Erich Prunč, Graz: Leykam, 2014, 173–181.
- Neweklowsky 2016** = Gerhard Neweklowsky, Ziljsko narečje na Bistrici in v Straji vasi, *Jezikoslavni zapiski* 22.1 (2016), 69–77.
- Neweklowsky 2018** = Gerhard Neweklowsky, Ist der Gailtaler slowenische Dialekt vom Aussterben bedroht?, v: *Mehrheiten ↔ Minderheiten: Sprachliche und kulturelle Identitäten der Slavia im Wandel der Zeit*, ur. Anna Kretschmer – Gerhard Neweklowsky – Stefan M. Newerkla – Fodor Poljakov, Berlin: Peter Lang, 2018 (Philologica Slavica Vindobonensia 4), 201–212.
- Paulsen 1935** = Viktor Paulsen, *Lautlehre des slowenischen Gailtalerdialektes in Kärnten*, doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, 1935.
- Pronk 2009** = Tijmen Pronk, *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria*, Amsterdam – New York: Editions Rodopi B. V., 2009.

- Scheutz 1999** = Hannes Scheutz, Umgangssprache als Ergebnis von Konvergenz- und Divergenzprozessen zwischen Dialekt und Standardsprache, v: *Dialektgenerationen, Dialektfunktionen, Sprachwandel*, ur. Thomas Stehl, Tübingen: Narr, 1999 (Tübinger Beiträge zur Linguistik 411), 105–131.
- Zdovc 1972** = Paul Zdovc, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*, Wien: Böhlau, 1972 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung – Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 20).